

Στάθης Ν. Καλύβας, Νίκος Μαραντζίδης

ΕΜΦΥΛΙΑ ΠΑΘΗ

23+2 ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ

ΝΕΑ ΕΜΠΛΟΥΤΙΣΜΕΝΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

Πρόλογος στην εμπλουτισμένη έκδοση.....	9
Εισαγωγή	11
1. Τι είναι εμφύλιος πόλεμος;	29
2. Ήταν οι συγκρούσεις της περιόδου 1943-1949 εμφύλιος πόλεμος;	45
3. Τι προηγήθηκε του εμφύλιου πολέμου;	69
4. Τι είδους κόμμα ήταν το ΚΚΕ;	87
5. Πότε και πώς ξεκίνησε και οργανώθηκε η Αντίσταση;	107
6. Τι ήταν και γιατί κυριάρχησε το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ;	135
7. Τι ήταν ο δωσιλογισμός και ποιοι ήταν οι δωσίλογοι;	167
8. Πώς ξεκίνησε ο εμφύλιος πόλεμος;	191
9. Τι ήταν τα Δεκεμβριανά;	215
10. Τι ήταν και γιατί απέτυχε η Συμφωνία της Βάρκιζας;	255
11. Τι ήταν η «λαοκρατία» και τι η «εαμοκρατία»;	271
12. Τι επιδίωκε το ΚΚΕ στην Κατοχή και την Απελευθέρωση;	297
13. Πώς και πότε επέλεξε (ξανά) τη σύγκρουση το ΚΚΕ;	311

14. Πώς κλιμακώθηκε η εμφύλια σύρραξη το 1946; . . .	329
15. Ποιος ήταν ο ρόλος των Βρετανών;	347
16. Ποιος ήταν ο ρόλος των Αμερικανών;	367
17. Ποιος ήταν ο ρόλος των Σοβιετικών;	387
18. Τι ήταν ο Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας;	413
19. Πόσο σημαντική ήταν η υλική βοήθεια που έλαβε ο Δημοκρατικός Στρατός από τις λαϊκές δημοκρατίες;	427
20. Τι ήταν το «παιδομάζωμα» και για ποιο λόγο έγινε;	443
21. Ποιοι ήταν οι πολιτικοί πρόσφυγες;	457
22. Γιατί κέρδισε ο Ελληνικός Στρατός και ηττήθηκε ο Δημοκρατικός Στρατός;	475
23. Τι κληρονομιά μάς άφησε ο εμφύλιος πόλεμος; . . .	497
24. Πώς θυμάται το ΚΚΕ τον Εμφύλιο;	515
25. Ποιος ήταν ο ρόλος της ιδεολογίας στον εμφύλιο πόλεμο;	551
Ευρετήριο	589

Πρόλογος στην εμπλουτισμένη έκδοση

Ως τον Σεπτέμβριο του 2015 που κυκλοφόρησαν τα *Εμφύλια Πάθη*, γνωρίζαμε πως η μελέτη του εμφύλιου πολέμου ήταν ένα απίστευτα γοητευτικό αλλά και κάπως άχαρο ταξίδι, αφού γινόμασταν στόχος συχνά κυδαίων επιθέσεων όσων ενοχλούσαν οι ερευνητικές μας προσπάθειες. Με την κυκλοφορία όμως του βιβλίου είχαμε τη μεγάλη χαρά να γευθούμε την άλλη όψη του νομίσματος: την απίστευτα θερμή επιδοκιμασία ενός μεγάλου κοινού που βρήκε στην προσπάθειά μας μια αφορμή για την απόκτηση νέων και την αναθεώρηση παλαιότερων γνώσεων, την έκφραση φρέσκων προβληματισμών και την έναρξη ενός δημιουργικού διαλόγου. Προφανώς ελπίζαμε πως το βιβλίο δεν θα τα πήγαινε άσχημα, αλλά ποτέ δεν είχαμε φανταστεί το εύρος της αποδοχής που θα είχε. Είμαστε λοιπόν πραγματικά ευγνώμονες γι' αυτήν και θέλουμε να ευχαριστήσουμε θερμά τους αναγνώστες που μας τίμησαν τόσο γενναιόδωρα.

Καρπός της ανταπόκρισης που βρήκε το βιβλίο μας είναι και η παρούσα εμπλουτισμένη έκδοση. Ανταποκριθήκαμε με χαρά στην πρόσκληση του εκδοτικού μας οίκου για μια νέα έκδοση του βιβλίου που μας έδωσε τη δυνατότητα να το εμπλουτίσουμε με δύο επιπλέον ερωτήματα από τα πολλά που προέκυψαν στη διάρκεια των παρουσιάσεων-συζητήσεων στις οποίες είχαμε την ευκαιρία να συμμετάσχουμε σ' ολόκληρη τη χώρα.

Ελπίζουμε τα *Εμφύλια Πάθη* να συνεχίσουν την πετυχημένη τους πορεία, ενθαρρύνοντας με τον τρόπο αυτό τον γόνιμο και ουσιαστικό διάλογο για ένα κρίσιμο και ιδιαίτερα ευαίσθητο θέμα της σύγχρονης ιστορίας μας. Η πορεία του βιβλίου είναι απόδειξη πως μπορούμε να σκεφτόμαστε και να συζητούμε το δύσκολο παρελθόν μας με ψυχραιμία και σύνεση. Ορισμένες φορές αρκεί μια μικρή προσπάθεια σαν κι αυτή για να γίνει φανερό πως, αντίθετα από ό,τι περιγράφουν διάφοροι δημοφιλείς εθνικοί μύθοι, δεν είμαστε τα άβουλα θύματα ενός τραγικού παρελθόντος το οποίο είμαστε καταδικασμένοι να ξαναζούμε συνεχώς. Είμαστε, για να το πούμε αλλιώς, κάπως καλύτεροι από την εικόνα που συχνά κουβαλάμε για τον εαυτό μας στη συλλογική μας συνείδηση – και εδώ ίσως βρίσκεται η σημαντικότερη παρακαταθήκη του βιβλίου αυτού.

ΣΤΑΘΗΣ Ν. ΚΑΛΥΒΑΣ ΚΑΙ ΝΙΚΟΣ ΜΑΡΑΝΤΖΙΔΗΣ

Νοέμβριος 2016

Πώς θυμάται το ΚΚΕ τον Εμφύλιο;

Η μνήμη της δεκαετίας του '40 αποτελεί ζωτικής σημασίας ζήτημα για το ΚΚΕ. Είναι γεγονός πως η Κατοχή και ο Εμφύλιος απασχολούν τους έλληνες κομμουνιστές περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη περίοδο της ιστορίας τους. Μέσω αναρίθμητων τελετών, εκδηλώσεων και εκδόσεων φροντίζουν να αναζωπυρώνουν τις μήμες αυτής της εποχής.

Γιατί όμως οι έλληνες κομμουνιστές επιστρέφουν διαρκώς εκεί; Πρόκειται για κάτι πηγαίο ή μήπως υπάρχουν πιο πολιτικά και στρατηγικά κίνητρα; Με ποιο τρόπο η ανάγνωση του παρελθόντος του ΚΚΕ συνδέεται με το παρόν και το μέλλον του, τις εσωτερικές του συγκρούσεις αλλά και τις πολιτικές του επιδιώξεις;

Είναι αλήθεια πως κανένα άλλο κόμμα και καμία άλλη κομματική οικογένεια δεν έχει δώσει τόσο μεγάλο βάρος στην προβολή του παρελθόντος και στην αφήγηση της ιστορίας όσο το Κομμουνιστικό Κόμμα. Σε κανένα άλλο πολιτικό κόμμα δεν δημιουργήθηκαν «ιστορικά τμήματα» με τόσο ισχυρή αίσθηση καθήκοντος συγγραφής της κομματικής ιστορίας. Κανένα άλλο πολιτικό κόμμα δεν φρόντισε να εκδώσει βιβλία που καταγράφουν την επίσημη ιστορία του, όπως κάνει το ΚΚΕ. Καμία

άλλη πολιτική οργάνωση δεν φροντίζει να δημοσιεύονται στην εφημερίδα του κόμματος τόσο πολλά άρθρα ιστορικού περιεχομένου. Κανένα κόμμα δεν συντήρησε και προφύλαξε από τα «αδιάκριτα μάτια» με τόση συνέπεια και συστηματικότητα τα κομματικά αρχεία, σαν να είναι ιερά κειμήλια.

Το Κομμουνιστικό Κόμμα είναι το μόνο κόμμα που αποτελεί συγχρόνως και τον ιστορικό του εαυτού του. Αυτό βέβαια σχετίζεται με την ειδική σημασία που αποδίδουν τα κομμουνιστικά κόμματα στην ιστορία και ειδικά στη «δική τους» ιστορία. Μέσα στο κομμουνιστικό σύμπαν η σχέση ανάμεσα στην ιστορία, την πολιτική συγκυρία και την «πολιτική γραμμή» είναι ασφυκτικά στενή.

Προφανώς, η αφήγηση του παρελθόντος εκ μέρους του ΚΚΕ δεν μπορεί να θεωρηθεί ιστορία. Πρόκειται για έναν λόγο αυτοδικαιωτικό, προπαγανδιστικό κατά βάση, που με πολιτικά κίνητρα απευθύνεται προς «τα έξω» και προς «τα μέσα» ταυτόχρονα. Προς τα έξω γιατί επιθυμεί, μέσω της ιστορίας, να καλλιεργήσει στην ευρύτερη κοινωνία τον μύθο του κόμματος των αγώνων και των αγωνιστών, και προς τα μέσα γιατί, μέσω αυτού του αυτοδικαιωτικού λόγου, σφυρηλατείται η ταυτότητα του κομμουνιστή και ενισχύονται οι δεσμοί των μελών με την οργάνωση. Αυτό δεν σημαίνει όμως πως η ιστορική ματιά του ΚΚΕ για το ίδιο παραμένει σταθερή και अपαράλλαχτη. Όπως συμβαίνει συνήθως, η ιστορική γραφή διαμορφώνεται από το παρόν, ενώ το παρελθόν «επιμολύνεται» από τους στόχους και τις επιθυμίες για το μέλλον.

Το ΚΚΕ και η μνήμη της δεκαετίας του '40

Πράγματι, όλα αυτά τα χρόνια, και αντίθετα απ' ό,τι πολύς

κόσμος πιστεύει, το ΚΚΕ κάθε άλλο παρά σταθερή τοποθέτηση είχε για την περίοδο 1941-1949 και ειδικότερα για την εμφύλια σύγκρουση. Το ΚΚΕ άλλαζε συχνά θέσεις τόσο για τα γεγονότα του παρελθόντος όσο και για τα πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν σε αυτό, ιδιαίτερα για τα δικά του στελέχη. Θεμελιώδους σημασίας ερωτήματα, όπως για παράδειγμα, αν ήταν ή όχι ορθή η επιλογή της αποχής στις εκλογές του 1946 ή αν ο Ζαχαριάδης οργάνωσε σωστά το κομμουνιστικό αντάρτικο, απαντήθηκαν με διαφορετικό τρόπο στο πέρασμα του χρόνου. Το ΚΚΕ μετέβαλλε την αφήγησή του ανάλογα με την εποχή, τις συνθήκες και τις επιδιώξεις του.

Η μεταβαλλόμενη αφήγηση του Εμφυλίου εκ μέρους του ΚΚΕ συνδέεται με διεργασίες μέσα στο Κόμμα και με τις εξελίξεις στο διεθνές κομμουνιστικό σύστημα. Πιο συγκεκριμένα: α) τις εσωτερικές κρίσεις και διασπάσεις του ΚΚΕ και τη δημιουργία νέων ανταγωνιστικών κομμάτων που διεκδικούσαν μερίδα από την ιστορία του Κόμματος (κρίση του 1956, διάσπαση του 1968 και του 1991, δημιουργία του ΚΚΕ εσωτερικού, του Συνασπισμού και του ΣΥΡΙΖΑ), β) τις εξελίξεις στο ελληνικό κομματικό σύστημα (δημιουργία της ΕΔΑ, ανένδοτος αγώνας 1961-1963, άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, κυβέρνηση Τζαννετάκη 1989, χρεοκοπία 2010, κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ 2015) και γ) τις διεργασίες και κρίσεις στο διεθνές κομμουνιστικό σύστημα και ιδιαίτερα στο σοβιετικό κέντρο (θάνατος του Στάλιν, άνοδος του Χρουστσόφ και καταγγελία του σταλινισμού, κρίση στις κινεζο-σοβιετικές σχέσεις, τα γεγονότα της Πράγας του '68, η άνοδος Γκορμπατσόφ, και στη συνέχεια η Πτώση του Τείχους και του κομμουνισμού).

Συνοπτικά, λοιπόν, μπορούμε να διακρίνουμε πέντε περιόδους στην αφήγηση του ΚΚΕ για τον Εμφύλιο και τη δεκαετία του '40 γενικότερα: α) τα χρόνια της ζαχαριαδικής εξουσίας 1946-1956, β) τα μετα-ζαχαριαδικά χρόνια 1956-1968, γ) την περίοδο της σύγκρουσης για την «κληρονομιά» 1968-1987, δ) τα χρόνια της «περεστρόικα» 1987-1989, ε) την περίοδο της επαναριζοσπαστικοποίησης της γραμμής του Κόμματος μετά το 1991.

Τα χρόνια της σταλινικής εξουσίας, 1946-1956

Αρχικά, και μέχρι το 1956, η *δεύτερη αντίσταση*, η *λαϊκή επανάσταση των ετών 1943-1949*, όπως ονόμασε στην αρχή το ΚΚΕ τον εμφύλιο πόλεμο, θεωρήθηκε πως ήταν η «μοναδικά σωστή πολιτική γραμμή»¹ και ο αγώνας του ΔΣΕ, σε γενικές γραμμές, δικαιώθηκε. Το Κόμμα, μέσω των αποφάσεων των οργάνων του, αντιμετώπιζε την ήττα ως προσωρινή και δήλωνε πως εκ νέου «ο ΔΣΕ θα ανταποκριθεί στην ιστορική του αποστολή σαν νεκροθάφτης του μοναρχοφασισμού»². Κλονισμένη από την ήττα αλλά ασφαλής στην αγκαλιά των αδερφών κομμουνιστικών κομμάτων στην Ανατολική Ευρώπη και την ΕΣΣΔ την εποχή της ομοιομορφίας του Στάλιν, η ηγεσία του ΚΚΕ διατήρησε ζωντανή τη μνήμη του αγώνα της, μέσω της πολιτικής γραμμής του «όπλου παρά πόδα».

Στην πρώτη περίοδο, αυτή της παντοδυναμίας του Ζαχαριάδη, ο εμφύλιος πόλεμος από την πλευρά του ΚΚΕ παρουσιά-

---

1 «Η 6η ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ», στο ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, τόμος 7, σ. 14.

2 «Η 6η ολομέλεια της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ», στο ΚΚΕ, *ό.π.*, σ. 18.

ζεται ως ένας αγώνας που είχε στόχο την απελευθέρωση της πατρίδας από την «ντόπια φασιστική κλίκα και τα αφεντικά της τους αμερικανο-άγγλους κατακτητές»³, ως συνέχεια του 1821, με ανώτερη όμως συνείδηση και οργάνωση και με πιο στενούς δεσμούς με τον λαό.⁴

Εξάλλου, για το ΚΚΕ των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων η σύγκρουση των ετών 1944-1949 δεν ήταν «εμφύλιος πόλεμος». Αντίθετα, θεωρήθηκε απελευθερωτικός πόλεμος ενάντια στην ξένη κατοχή και στα φασιστικά όργανά τους που στην πρώτη φάση ήταν οι Γερμανοί και τα Τάγματα Ασφαλείας και στη συνέχεια οι Αγγλο-αμερικανοί και οι ελληνικές κυβερνήσεις. Το ΚΚΕ, με άλλα λόγια, ενοποίησε τη δεκαετία του '40 και τις συγκρούσεις της κάτω από την εννοιολογική κατηγορία της «Κατοχής». Βασική διαφοροποίηση ανάμεσα στις δύο περιόδους, πέρα από την εθνική ταυτότητα του φορέα της Κατοχής (Γερμανοί από τη μια, Αγγλο-αμερικανοί από την άλλη), ήταν η στρατηγική του Κόμματος, λανθασμένη την πρώτη περίοδο και ορθή τη δεύτερη, όπου ηγέτης ήταν ο Ζαχαριάδης. Όπως χαρακτηριστικά τόνισε ο ίδιος το 1951: «Δε χρειάζεται να σταθούμε εδώ πολύ στη λαθεμένη γραμμή στην πρώτη κατοχή. Βασική διαπίστωση είναι τούτη: Είχαμε στην περίοδο εκείνη πλήρη ολοκληρωτική υποταγή στους άγγλους ιμπεριαλιστές. [...] Έχουμε τώρα αρκετά στοιχεία, ώστε να μπορούμε να το πούμε στη Συνδιάσκεψη. Και την υποταγή αυτή την αποδέχτηκε όλη η καθοδήγηση του ΚΚΕ. Το αποτέλεσμα είναι γνωστό. Παρά το γεγονός ότι μπορούσαμε να νικήσουμε, η

3 *Δημοκρατικός Στρατός*, τχ. 1, Ιανουάριος 1948, σ. 3.

4 *Δημοκρατικός Στρατός*, τχ. 3, Μάρτιος 1948, σ. 93.

λαθμενένη πολιτική μας μας έφερε στην ήττα, στη συνθηκολόγηση της Βάρκιζας, στη νίκη των Άγγλων. Αυτά σχετικά με την πρώτη κατοχή. Περνώ τώρα στη δεύτερη κατοχή. Γιατί η γραμμή μας ήταν βασικά σωστή; Γιατί ουσιαστικά, ουσιαστικά το τονίζω, βρίσκει στις κύριες γραμμές, στα κύρια σημεία, τα λάθη της πρώτης κατοχής και προχωρεί να τα διορθώσει και να διορθώσει και το αποτέλεσμα των λαθών εκείνων, μέσα σε συνθήκες, τώρα πια, αναμφισβήτητα, πιο περίπλοκες και πιο δύσκολες»⁵.

Καθώς λοιπόν η εαμική αντίσταση αντιμετωπιζόταν ως ένα ημιτελές, άτολμο και εντέλει λανθασμένο βήμα προς τη λαϊκή εξουσία, η σύγκριση μεταξύ της περιόδου της Αντίστασης και αυτής του Εμφυλίου 1946-1949 απέβαινε σε βάρος της πρώτης. Αυτόματα, το ίδιο συνέβαινε και με τη σύγκριση ανάμεσα στον ΕΛΑΣ και τον ΔΣΕ. Ήταν φανερό πως η σταδιοδρομία του ΕΛΑΣ όχι μόνο δεν ενθουσίαζε τη ζαχαριαδική ηγεσία, αλλά αντιμετωπιζόταν με κρυφή έστω περιφρόνηση και καχυποψία, όπως άλλωστε και η μάζα των καπεταναίων που τον είχε στελεχώσει. Για τον Ζαχαριάδη: «Ο ΕΛΑΣ ούτε σαν συγκρότηση, διάρθρωση ούτε στον πολιτικό προσανατολισμό του, ούτε στη στελέχωση μα ούτε και στην ταχτική και στρατηγική ανοικοδομήθηκε σαν όργανο της σωστής λαϊκής επαναστατικής πολιτικής».⁶ Η πραγματική, λοιπόν, επανάσταση για την αποτί-

5 Νίκος Ζαχαριάδης, Εισήγηση στην 3η Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ. Αρχείο της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ «III Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ», Εκδόσεις της ΚΕ του ΚΚΕ, Αύγουστος 1951, σ. 17-28.

6 Νίκος Ζαχαριάδης «Δέκα χρόνια πάλης. Συμπεράσματα – Διδάγματα – Καθήκοντα», (B), (18 Αυγούστου 1950), *Νέος Κόσμος*, Σεπτέμβριος 1950, τχ. 9, σ. 531.

ναξη του ξένου ζυγού στα μάτια του Ζαχαριάδη ήταν αυτή των ετών 1946-1949 που βασίστηκε πάνω στη συγκρότηση του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας.

Μέχρι το 1956, η γραμμή αυτή δεν άλλαξε. Πολιτικά σηματοδοτούσε την άρνηση του ΚΚΕ να αποδεχτεί την ήττα του στρατού του και αποτυπώθηκε στο σύνθημα το «όπλο παρά πόδα». Με άλλα λόγια, επρόκειτο για την πολιτική θέση της ηγεσίας πως αυτό που συνέβη τον Αύγουστο του 1949 στον Γράμμο συνιστούσε προσωρινή υποχώρηση μέχρι να διαμορφωθούν οι όροι για τη νέα αντεπίθεση. Καθώς ο Ψυχρός Πόλεμος βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη, οι επιδιώξεις των κομμουνιστών: το «όπλο παρά πόδα», που αναδείκνυε τη ρήξη σε βάρος της συμφιλίωσης, παρέμεινε η βασική θέση του Κόμματος μέχρι τον θάνατο του Στάλιν το 1953.

ΕΜΦΥΛΙΑ ΠΑΘΗ

23+2 ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΜΦΥΛΙΟ

Τα *Εμφύλια Πάθη* προσεγγίζουν τον ελληνικό εμφύλιο πόλεμο μέσα από 23+2 κρίσιμες ερωτήσεις και απαντήσεις, ξεκινώντας από το τι είναι εμφύλιος πόλεμος και καταλήγοντας στον ρόλο της ιδεολογίας σε αυτόν. Με συνοπτικό τρόπο και άμεση γραφή, ο Στάθης Καλύβας και ο Νίκος Μαραντζίδης επιχειρούν μια συνολική ερμηνεία ενός σύνθετου και πολύμορφου γεγονότος που δίχασε έναν λαό και κατέστρεψε μια χώρα, τραυματίζοντας τη συλλογική τους μνήμη και ταυτότητα. Ο εμφύλιος πόλεμος παρέμεινε για πολλά χρόνια πηγή εντάσεων, διχονοίας και παθών. Σήμερα όμως έχουμε πια τη δυνατότητα να τον ξανασκεφτούμε με ψύχραιμο και τεκμηριωμένο τρόπο, όχι απαραίτητα για να εντοπίσουμε ποιος είχε δίκιο και ποιος άδικο, και σίγουρα όχι για να αναπαραγάγουμε τη διχόνοια που μοίρασε απλόχερα, όσο για να ανακαλύψουμε τις ποικιλόμορφες πτυχές και διαστάσεις του έτσι όπως αναδύονται μέσα από δεκάδες πρόσφατες έρευνες. Το βιβλίο αποτελεί μια συμβολή στη συλλογική μας αυτογνωσία, στοχεύοντας να αντικαταστήσει τα εμφύλια πάθη με την εμπάθυνση, τη γνώση και τελικά την ωριμότητα.

«Η παρούσα εμπλουτισμένη έκδοση είναι καρπός της ανταπόκρισης που βρήκε το βιβλίο. Ενσωματώσαμε σε αυτό δύο επιπλέον ερωτήματα από τα πολλά που προέκυψαν στη διάρκεια των παρουσιάσεων-συζητήσεων στις οποίες είχαμε την ευκαιρία να συμμετάσχουμε σ' ολόκληρη τη χώρα. Συγκεκριμένα: *Πώς θυμάται το ΚΚΕ τον Εμφύλιο και Ποιος ήταν ο ρόλος της ιδεολογίας στον εμφύλιο πόλεμο*».

Στ. Καλύβας και Ν. Μαραντζίδης

ISBN: 978-618-03-0906-5

9 786180 309096

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ.: 80906